

۱۹۳۵ آغستوس

برنجی مبلد

تورکيات مجموعى

استانبول دارالفنونى تورکيات استيفرسى طرفندە نشر ايديليدى

دير :

کوبىلى زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنوننده « تورک ادبى تارىخى » مدرسى

استانبول — مطبعه حاسره

۱۹۳۵

یکی تورکیانک علوم و فنون تدقیقات و تتبعاتی ساحه‌سنده، مؤلف، برمجته‌در. مباحث متنوعه و مهمه‌نی بویوک برنظر وقوفله احاطه ایدرک، تدقیقاتی، قارئی یورمینه‌جق برلسانله افاده ایتمک صنعتنه استادانه بر صورتده واقفدر. بونکله برابر، ادبیات غربیه و شرقیه تام بر وقوفله مالک بولوندیغندن، هر بر مسئله‌نی، مبیحی، عمیق بر طرزده تدقیق و تحلیل ایتمکده‌در.

اثری، بزغربلیلرک بر مؤلفدن بکله‌دیکمز بر طرزده ترکیب ایدیلشدر. مدققانه بر صورتده ترتیب ایدیلش حاشیه‌لر و قیودات، متن اثره بویوک بر قیمت ویرمکده‌در. مؤلف بوباده‌شایان تبریکدر. «هائم» و «کیب» کبی شرق و غربک تذکره‌جیلرندن مؤلفمز آیریلقد، عثمانلی ادبیاتی، اون اوچ و اون دردنجی عصرک بالعموم تورک ملتک ادبیاتک بر مابعدی، بر نتیجه‌سی اولارق تلقی ایله مکده‌در. بونظریه‌نی تعقیب، تورک‌لرک اک اسکی متصوفلرندن اولان «یونس امره» و «احمد یسوی» نک ترجمه حاللری شو مونوغرافیده تدقیق ایلمکده‌در. [یلکی مجموعه‌سی ۶ نجی نسخه‌سی؛ تورک یوردی، ۲ نجی ییل، صحیفه ۱۹، ۳ نجی نسخه‌سی] سالف الذکر متصوفلر حقنده مؤلفک سائر تدقیقاتی احتوا ایلمکده‌در. اشمو مجموعه‌لرده کی نشریاتندن صوکر، مؤلفمز استانبول کتبخانه‌لرنده موجود «ولایت‌نامه‌لر» و خصوصی کتبخانه‌سنده کی یازمه آثاردن جمع و ترتیب ایلدیکی کلیلی و زنکین وثائق تاریخیه‌استنادا، «یونس امره» و «احمد یسوی» نک اسلام تورک‌لری آراسنده طوطقلری موقع مهمی و بو ایکی متصوف آراسنده موجود رابطه حقنده کی تدقیقاتی، بویوک بروقوفله، واضحاً شو صوک اثرله انظار قارئنه وضع ایتمکده‌در.

اون صحیفه‌لق بر مقدمه‌دن صوکر اثر ایکی قسمه و یاخود اون مبسته تفریق و تقسیم ایدیلشدر. اثرک «۱۱-۲۰۲» صحیفه‌لری احمد یسوییه و «۳۹۴-۲۰۳» قدر اولان صحیفه‌لری یونس امره‌یه حصر ایدیلشدر.

برنجی قسمک تقسیاتی شو صورتله ترتیب ایدیلشدر :

§ ۱-۶ احمد یسوییه قدر تورک ادبیاتی و کچریدیکی صفحات.

§ ۶-۷ احمد یسوی نک ترجمه‌حالی - منقبه‌سی، نقل و روایات، استادانه بر قلمله تحلیل ایدیلشدر. حاجی بکتاش منقبه‌سی.

§ ۱۴ - ۱۶ سالف الذکر مناقب و روایات حقنده کی نتایج تدقیقات. صاری صائقه دائر اوزونجه بر حاشیه.

§ ۱۹-۲۲ «احمد یسوی» نك حیات تاریخیسی . تاریخ وفاتنك ۵۶۲ سنه هجریسنه مصادف اولدینی .

§ ۲۳-۲۸ «احمد یسوی» نك خلیفه لری، شا کردلری، وطریقتی . مومی الیه آیروجه بر طریقت تشکیل و تأسیس ایتیش اولیوب نقشبندیلر یالکیز بالاخره مومی الیهک سالکی اولدقلری . بکتاشی طریقتنك دوقوزنجی عصر هجریده تشککل ایتیش اولدینی وبونلرك کندیلرینی احمد یسوی نك خلفی اولارق عد ایلدکلری . حاجی بکتاشی «احمد یسوی» نك برشا کردی اولارق عد ایلدکلری . - حقیقتده «بکتاشی» طریقتی، مختلف مسالکده منتسب باخصوص ایراندن کلوب «یسوی» نك سنی لکیله قطعاً علاقه ورباطهسی اولیان «حروفی» لر کی تهلیکلی جریانلره تابع اولانلرك التجا کاهی ایدی . بو مختلف طریقتلر ، جریانلر ، آناتولیده سلجوقلرك استیلا سندن صوکر ا ویرانك تحت تأثیرنده بولوندیگی بر هنکامده کولکشمش ایدی . نشو ونما بولمقده ایدی . «عاشق پاشا زاده» کی ، اونجی عصرده و جریانلره قارشو مخالف وضعیت آلانلرده ظهور ایتمشدی .

مؤلفمز روم ایلی قطعهنسی چرچیوه سنك خارجنده بر ایش اولدینی جهتهله، بو اولئکده بکتاشی طریقتنك صورت انتشارینی تدقیق ایتماکدهدر . معلوم اولدینی اوزره، آرنانود . لفته کی [توسقا] لرك قسم کلیسی بکتاشیدر . و بورالرده بکتاشی تکیه لری مبذولاً بولمقدهدر . - مؤلف بکتاشیلر ایله یکچیریلر آراسنده کی رباطهینی تدقیق ایتماکدهدر . «محمود ثانی» نك بوتشکیلاتی الفا ایلدیکی تاریخه قدر، یکچیریلر اواجانی، ترکیاتیهله، تشکیلاتیهله اوردودن و جماعات اسلامیه دن خارج، بام باشقه بر تشکیلات، بر وجود ایدی . وبکتاشی طریقتی آنجاق بو سایه ده انتشار ایله ییلیمشدی . اون التنجی عصرک اواخرینه طوغرو ده وشیرمه طریقیله بو اوردو کسب قوت ایلیمشدی . روم واسلاو عناصری جبراً اسلاملشد . یریلهرق اواجانه آلینیردی . مع مافیه، بو عناصر مختلفه آراسنده اسلامیت قوی کوکلر سالماشدی . بونلر اسلاملغه درین بر رباطه دینه ایله مربوط دکلردی . بالعکس کیزلی طریقتلره ، مذهبیره داها زیاده متایل کورینورلردی : [نته کم غریبه تامپلیه] لر کی . ۱۵۷۲ سالنده اعدام ایدیلان «شیخ حمزه» ، یکچیریلر آراسنده مهم بر موقع طوتمش بولندیغندن ، حین اعدامنده روایاته نظراً - رأی العین کوره نلرده اولمش - بر چوق کیشیلر فرط تأثرلرندن کندیلرینی اولدیرمشلر ایتیش . «سلطان اورخان» دورنده تطبیق

ایدیلهن بوده و شیرمه اصولی، «مرادثانی» زماننده کسب قوت ایدهرک تشکیلاته قطعی برشکل ویریلش ایدی [۱۴۲۵ - ۱۴۲۱]. بوبابده، معاصر بولونان وشک وشبهه دن خارج اولان «فرانچیس» ک شهادتنه مراجعت اولونه]. مؤلف دخی، تدقیقاتی نتیجه سنده، بکتاشیلرک تشکیلات قطعی سی عین تاریخنده وقوع بولدیغنی ذکر ایتمکده در.

§ ۲۹-۳۲ ده «احمد یسوی» نک آثاری ذکر و تدقیق قیلنمقده در. علم لسان نقطه نظرینه کوره «احمد یسوی» نک مطبوع دیوانی تنقیددن کچیر یلامشدر.

مؤلف، تدقیقاتنه کوره، «یسوی» یه دائر کوره بیلدیکی آثارک کافه سی برعصردن اسکی اولمادیغنی ذکر ایتمکده در. احمد یسوی یه دائر منتشر آثار بر [آنتولوژی] دن عبارت در. و بو اثرلر علی العموم شاگردلرینک ویا آنک مکتبنه سالک اولانلرک اثرلرینی احتوا ایتمکده در. مؤلفه نظراً «احمد یسوی نک» لسانی ایله «قوتادغو بیلک» لسانی آراسنده بر مشابهنه موجود ایش. و بولسان، «اوغوز» یعنی غربی تورکلرک لهجه سندن زیاده شرق تورکلرینک لهجه سنه مشابه ایش.

§ ۳۱ - ۳۲ «احمد یسوی» نک دیوانی و ترکیبی و متنی تحلیل ایتمکده در.

«احمد یسوی» خلق ایچون یازمشدر. قوللانیدی سوبله دیکی، لسان ساده در؛ برخلق لسانیدر. هجا وزننده در. حیاطده الزم اولان نصایح و اخلاق دینه دن باحث بر اثر در؛ و بو اعتبار ایله «احمد یسوی» نک آچدینی مسلك و طریق، مملکتنک حدودلری خارجنی آشهرق و «تورکستان» دن «آناطولی» یه قدر انتشار ایدهرک بوتون تورک اقوامی زنده بویوک بررغب و شهرته مظهر اولمشدر.

§ ۳۳ - ۳۵ «احمد یسوی» نک اسلافه اولان تاثیرندن بحث ایتمکده در.

«احمد یسوی» نک سلفلری اوزرینه اجرای تاثیر ایتدیکی غیر قابل انکار در. آنی تقلید ایدنلر، براقیدی ایزلرده آنی تعقیب ایدنلر کثیر در. نته کیم، تکیه در ویشلرینک براقیدلری «حکمت» لرک کافه سی «احمد یسوی» نی تقلیداً وجوده کتیریلش اثرلر در. اوننجی عصر دن اعتباراً عروض وزنی استعمال ایدلمک باشلامشدر. در ویشلر دن ماعدابوراده «عاشق» لردن بحث ایدیلشدر. «عاشق» لر «احمد یسوی» مناقبی عصر لرجه مدت آغزدن آغزه سوبیلهرک اذساله انتقال و بوضورتله خلقه تعمیم ایتدیرمشلردی. باخصوص او یله بر دورده که، یازمه اوقومه بیلنلر

غایت آز برمقدارده بولونیوردی. آذری تورکری ایله آناطولی نك غرب اوغوز تورکری. آراسنده کی رابطه یی ایشته بو «عاشق» لر تأسیس ایتشدردی.

اثرک ایکنجی قسمی «یونس امره» یه تخصیص ایدلشدردی.

§ ۳۶ عقیقه ۲۰۳ - ۳۹۴

مبحث ۷ - یونس امره دن اول آناطولی تورک ادبیاتی، سلچوقیلرایله برلکده هجرت ایدن اوغوزلرک ادبیاتی در. بونلر قونیه سلچوقی دولتی تأسیس ایتشدردی. بو اوغوزلردن خراسان، عراق و حلبده توطن ایتش اولانلر یرلی اهلای قدیمه آراسنه قاریشهرق ملیتیرینی غائب ایتش بولنیورلردی. آذربایجانده و آناطولیده توطن ایدنلر، بالعکس، یکی مهاجرتک، تقویه سیله عصیت ملیه لیرینی غائب ایتنیورلردی؛ وعنعات، عادات ملیه لیرینی محافظه یه مقتدر اولمشلردی.

§ ۳۶ روم سلچوقیلری، حرثلیرینی، ایرانک تحت تأثیرنده بولونه رق ترقی ایتدیرمشلردی.

§ ۳۷ ادوارمند کوره، عربستان و ایرانده انکشاف و تکامل ایتش اولان متصوفلرک

اک پارلاق دورلیرینی قید ایتکده در. مشایخ، اعظم و خلق نزدنده بویوک برشهرته، بویوک برتوجه و محبته مظهر اولمشدی. آناطولیده متصوفلر، مراکز مختلفه ده مؤسس تکیه لر واسطه سیله انتشار ایلشدی. بونکله برابر باطنی اولانلرده یوق دکادی؛ بو طریقه سالک اولانلر سوریه دن آناطولی یه داخل اولمشلردی. «بابا الیاس خراسانی» نك ۶۳۷ سنه سنده یعنی «کیخسرو اول» زماننده وقوعبولان عصیانی، بکتاشیلرک انکشاف و ترقیمی، «اخیلک» و «حروفیلک» کی مسلسلک رک ظهوری، باطنی تشکیلاتنک بر نتیجه سی اولارو عد اولونه بیلور. علاءالدین کیقباد اولک زمان سلطنتده بلخدن «جلال الدین رومی» قونیه یه کلوب مولوی طریقتی احداث ایلشدی. بوذاتک تاریخ وفاتی ۶۷۲ سنه هجریه سنه مصادفدر.

§ ۳۹ بو دورلرده علمی و رسمی محافظه حکمنی اجرا ایدن ایران تأثیراتی، تورک

لسان و ادبیاتی کولکده براقشدر. بودوردن بزه هیچ برتورک اثری، تورک لسانیه محرر بر یادکار اثر انتقال ایلامشدر. ایشته ینه بودورده آناطولیده «سید بطلال» حکایه سی وجوده کتیریلشدی. مع مافیه المزده موجود بولونان «سید بطلال»، بالاخره ترتیب و تنظیم ایدیلش برنسخه دن عبارتندر [عقیقه ۲۶۰؛ امیل لوگران Akritas نام مخطر ه سنده بونی «سید بطلال» ایله مناسبته دار کوردیکنی ذکر ایتکده درکه، بوققره مؤلفمزک نظر دقت

و تدقیقندن قاچیش اولمالی]. «یونس امره» نك معاصری اولان «كشهری» نك نقل و روایت ایلدیکی شیخ «صنعان» حکایه سی حقنده شمدیلک داها یقیناً تفصیلاته کیریشه میز. «جلال الدین رومی» نك طاغنیق بعض اثرلری، مثنویلری، «شیاد حزمه» نك اونودیلش آثار باقیه سی ایله، سلطان ولدك (۷۰۳-۶۳۳) تورکجه یازلش «ابتدای نامه» و «رباب نامه» سی، المزده قالان ضعیف ادبیات اثاریدر. سلطان ولدی، فریدالدین عطارك مترجمی «كشهری» تعقیب ایلشدر [صحیفه ۲۶۷]. فقط او دورك خلق ادبیاتندن بزه هیچ بر اثر انتقال ایتامشدر. ضیافتلرده، جمعیتلرده «اوزان» لرك «الب» لردن و بونلرك قهرمانلقلرندن باحث تورکیلری، معنیلری، تورکو، وارساخی، تورکانی دیه یاد اولونان تورکیلرك منشأیدر.

§ ۴۲ مؤلفك «اوغوز نامه» حقنده کی تدقیقاتیدر. یکی منابعه استناداً، بونك، تاریخی بروقه دندن زیاده مناقب دن باحث و اوغوزلرك قهرمانلریخی سویلر بر اثر اولدینی ذکر ایتلمکده در. دره سد کتبخانه موجود «دهده قورقود» نك نسخه یکانه سی، اوغوز نامه نك برقره سیدر. § ۴۸ - ۴۴ «یونس امره» نك ترجمه حالی ذکر ایدر.

بکتاشی مناقبه کوره، آناتولی متصوفلری «حاجی بکتاش» ایله مناسبتدار ایش [حتی بوکا بناء، یونس امره حاجی بکتاشك برخلفی اوله رق و «تایدق امره» واسطه سیله طریقه سلوک ایتدیرلش اولدینی کوسترلمکده در. مؤلف «امره» عنوانی اثرینك ۲۸۸ نجی صحیفه سنده تدقیق ایتلمکده در. بو عنوانك، بن دخی مؤلف ایله برلکده «قارداش» معناسنه کلدیکنه قانع بولندیغمه ممنونم. مع مافیة «اسلام مجموعه سنك اون ایکنجی نسخه سنك ۲۲۹ نجی صحیفه سنده بوکا عائد معلوماتی توسیع ایتشدم]. منابع سائر بزه «یونس امره» حقنده پك نقصان معلومات ویرمکده در. یونس امره نك، «قول یونس»، «عاشق یونس»، «یونس امره م» ناملریله تحتند کئندن بحث ایله دیکنی اشعارنده کورمکده یز. مومی الیهك، یدنجی عصرك اواخریله سکزننجی عصرك اوائلنده برحیات بولندیفی محتملدر. «عاشق پاشا» ایله هم عصردی. کندیبی، روایاته نظراً «سیور یحصار» جوارنده برکویده و یاخود «بولی» ده اقامت ایدر ایش. درویشان سائر کبی کندیبی ده اوزون سیاحتار اجرا ایش، مکه و مدینه یی زیارت ایش ایدی. سیاحتندن صوکر کوشه انزوایه چکیلش اولماسی محتملدر. کندیبی تورکمن برکویونك اوغلیدر. امی ایش. کویا او قویوب یازمق بیلیمورمش. فقط اشعار و اشعارنده کی لسانی، محتویاتی بو قولی جرح ایتلمکده در. «امی» لقبك ویریله سی، مدرسه

تحصیلی کورمه دیکی و «مولانا» و «عاشق پاشا» کی مشاهیر زمره سنه ادخال قیلنمدینی ایچوندور. محل تولدی مجهولدر. وفاتی نرهده وقوعبولدینی ده مظلم قالمشدر. بروسهده کندیسنه اسناد ایدیلان قبریونس امره نك دکلدر. ارضروم جوارنده پالان دوکندن ده وچکی بورلوده «یونس امره قبری» دیه کوستریلان قبر مومی الیهک دکلدر. روایات مختلفه یی مؤلف تدقیق ایدرکن، یونسك صاروحان سنجاغنده صالحی ایله قولا آراسنده واقع امره قریه سنده بولونان برتره نك دروننده مدفون بولندیقی سویلر. بو تره ده «یونس امره» ایله استادی «تاپدیق امره» یان یانه مدفوندرلر. [مؤلف «لوشان» ك ۱۸۶۵ و «رامزه ی» ك ۱۸۹۹ سنه لرنده کی نشریاتی کورمه مش اولسه كرك].

بو خلق شاعرینك نام وشهرتی اناطولیده وروم ایلنده پك زیاده تعمیم ایدرك خاطره سی آناطولیده الیوم پك جانلی بر صورتده قالمشدر. یونس امره یی بكتاشیلر بنمسه مشلدر. «عاشق پاشا» و «قایغوسز بابا» مثللو خلق شاعرلری، «یونس امره یی» تقلید اثرلر وجوده کتیر دکلری کی، بعض مؤرخین دخی مومی الیهی اثرلرنده ذکر ایدرلر. یونسك نام وموقعی، متأخرین ومتصوفلر میاننده پك یوکسك طوتیله رق آثاری ده صورسأره ایله تفسیر ایدلمشدر. بالطبع طبقات عالیده بولونان شعرا وادباء، بزم زواللی درویشه بویوک بر نظرله باقامشلدر. بونکله برابر، تورک متصوفلری میاننده اك بویوک لرندن بری ده شهسز «یونس امره» در.

§ ۴۸-۵۵ «یونس امره» نك اثرلرندن بحت ایدر. «احمد یسوی» ده اولدینی کی «یونس امره» نك ده آثاری دیه منتشر اثرلر ده، بالذات کندیسنك آثارندن زیاده خلفلرینك وشا کر دلرینك اثرلری مندرجدر. زیرا، بونلرک حین وفاتنده اثرلری طوپلو اولمایوب بالاخره خلفلری طرفندن طوپلانیده شد. یونس امره نك اشعارینه اون بشنچی عصرده بر حیات اولان موباخلی و ۹۱۸ سالنده «حاجی کمال» طرفندن یازیلش «جامع النظائر» ده تصادفاً یتکده یز که، بواشعار ۱۳۲۲، ۱۳۰۲ سنه لرنده استانبولده طبع ونشر اولنان یونس امره یه عائد اثرلر ده مندرج دکلدر [«کیزه» طرفندن طبع ونشر ایدلمش اولان «تواریخ آل عثمان» نام اثرک ۸۰ نجی صحیفه سنده یونس امره نك اشعاری ذکر ایدلمشدر]. «یونس امره» یه عطف ایدیلان اشعارک قسم کلیسی کندیسنك دکلدر. دیوانی، سائر شعرانک اشعارینی حاویدر. یالکز، عثمانلی لساننک منشأی اولان آذری لساننه مشابه اوغوز لهجه سیله محرز بعض پارچهلر «یونس امره» یه قوتله اسناد اولونه یلور. دیوانی ۱۲ بیک مصراعدن مرکبدر. بونک

۱۲۰۰-۱۳۰۰ مصرعی مثنویاتہ دائرہ، ایران متصوفی کی عروضہ یازمشدر؛ آثار مبحوثہ، مومی الہک امی اولمادیغہ کافی بر دلایلر. آنجاق وزنلری دوشکوندیر. «یونس» ک ال بویوک قوتی «الہی» دہدر. والہی لریلہ کسب شہرت ایلشدر.

§ ۵۵-۵۵ دہ «یونس امرہ نک» اخلاق حقندہ کی نظریاتی تدقیق و «جلال الدین رومی» و «محمی الدین عربی» ایلہ مقایسہ اولمشدر. یونس امرہ یہ «حروفیک» دہ اسناد ایدلمکدہدر (فیلسوف دو قنور رضا توفیق کی). مومی الہدہ اسرار حروف حقندہ بعض مباحثہ بولمشدی. یوقسہ، حروفیک موجدی اولان «فضل اللہ» ایلہ همعصر اولمادیفی کی، کندیسکی فضل اللہدن اصلاً بحث ایتماشدر.

§ ۶۰-۵۶ «یونس امرہ» نک متأخرین اوزرینہ اجرا ایلدیکی تأثیری ذکر ایدر؛ مومی الہی تقلید ایدنلردن بحث ایدر. یونس امرہ یی تقلید ایدنلرک همان کافہسی آناتولیدہ ظهور ایتماشدر. مثلاً «عاشق پاشا، قایقوسز ابدال، حاجی بایرام»، یونس امرہ نک تحت تأثیرندہ بولونہرق یازمشدر. بونلر ایلہ برلکدہ «اشرف اوغلی رومی» [وفاتی ۸۷۱] وبکتابشی طریقہ منسوب شاعرلر، و یا خود بو طریقہ انتساب ایتمش اولان قلندری، حروفی، قیزیل باشلر «وعاشقار» ک کافہسی، «یونس امرہ» نک تحت تأثیرندہ قالمشلردی. یالکنز «مولویلر» کندیلرینی بو زمرہدن خارج طوتہرق ایرانک تحت تأثیرندن آریتماشلردر. بو کوزل ومہم اثرک صوک اقسامی، خطا وصواب و کتابیات ومحتویات وعمومی جدوللری احتوا ایتمکدہدر. آیریجہ «احمدیسوی» و «زنکی آتا» نک ایکی سلسلہ نامہ سیلہ اون ایکی موسیقی نوطہ سی و «یسی» شہری ایلہ جامعک ویسونک تربہ سنک رسملری کتابہ درج وعلاوہ قیلنمق صورتیلہ کتاب تزین ایدیشدر. اثرک زنکین محتویاتی حقندہ داہا زیادہ تفصیلات اعطاسنہ چرچیوہ من مساعد دکلدیر. بوکا بناء عمومی ومختصر برنظر عطف ایلہدک. محتویاتی اعتباریلہ اثرک زنکین اولدیغندن، تماماً ترجمہ سی قابل اولماسہ بیلہ، متنندن بعض اقسامک آلینہرق اوروپا علماسنی مستفید قیلنمق مناسب اولور فکرنہیم.

[آلمانیادہ منتشر «اوربہ نتالیسہ لیتہر اتورچایتونغ»، نومرو ۳، ۱۹۲۳. مبارک غالب بک طرفندن ترجمہ ایدیشدر]